

Шайдюк Станіслав Вікторович —

аспірант Інституту педагогіки НАПН України.

Коло наукових інтересів: військова освіта України та країн Заходу, система та методика підготовки військовослужбовців у провідних країнах.

e-mail: sv.shaidiuk@ukr.net

DOI <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2018-4-134-139>

УДК 378:355:340.134 (477) “199”

ЗАКОНОДАВЧА РОЗБУДОВА ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У 90-х РОКАХ ХХ ст.

У статті висвітлено історію становлення та розвитку вищої військової освіти в Україні у 90-х роках ХХ ст. Проаналізовано основні нормативно-правові акти (закони, накази, постанови щодо її реформування), прийняті у зазначений період. Зосереджено увагу на позитивних і негативних особливостях розвитку національної системи підготовки офіцерського складу для потреб Збройних Сил України та інших військових формувань.

Ключеві слова: Збройні Сили України; реформа військової освіти; вищі заклади військової освіти; управління військової освіти Міністерства оборони України.

Постановка проблеми. Розбудова незалежної України вимагала створення або перебудови багатьох суспільно-економічних та політичних ланок. Ґрунтуючись на теорії держави та права, а саме на визначенні державності як «особливої форми організації суспільства за допомогою спеціального апарату управління, який захищає інтереси населення певної території, регулює відносини між членами суспільства, зокрема за допомогою примусу» [1], керівництвом держави було визначено необхідність і важливість функціонування такого невід’ємного складника держави як збройні сили. У рамках дослідження розглядається вища військова освіта як їх складник. Оскільки апарат примусу держави є силовою основою дієвості державної влади, то належна увага до підготовки кадрів для силових відомств, до яких, у першу чергу, відносяться збройні сили [2], є надзвичайно важливим завданням, запорукою забезпечення суверенітету і безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографічний аналіз масиву документів, пов’язаних з розвитком військової освіти в Україні, показав, що деякі питання розвитку вищої військової освіти були висвітлені у монографії М. Нещадима «Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика» (2004 р.), дисертації М. Голика «Формування вищої військової освіти в Україні» (1992 – 1998 рр.), а також у низці наукових статей, а саме: С. Полторака «Розвиток системи вищої військової освіти України та за кордоном: державоуправлінські аспекти» (2016 р.), О. Шаповалова, Ю. Бараша «Розвиток системи вищої військової освіти України» (2008 р.). Однак, питання визначення позитивних і негативних особливостей розвитку вищої військової освіти в Україні у перші десятиліття незалежності донині залишається нерозкритими.

Формулювання цілей статті і постановка завдань. Метою статті є аналіз законодавчої бази реформування й розвитку Збройних Сил України, зокрема закладів вищої військової освіти (далі - ЗВВО), в перше десятиріччя незалежності.

Основна частина. Першочерговим завданням України як держави, котра щойно отримала незалежність, стало підпорядкування всіх військових формувань, що існували на її території, новій національній владі та створення нового військового органу управління – Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України. Для вирішення зазначеного питання була прийнята Постанова Верховної Ради України від 24 серпня 1991 р. «Про військові формування в Україні» [3]. Наступним кроком у рамках розбудови національних збройних сил став процес створення системи військової освіти.

Зазначимо, що система підготовки військовослужбовців у колишньому СРСР передбачала вузькопрофільну підготовку військових спеціалістів, тобто, в одному ЗВВО готували офіцерів за одним напрямом військово-облікової спеціальності. Таку вузькопрофільність підготовки було визнано недоцільною в умовах України. І хоча наша держава на початку 90-х років ХХ ст. переживала значні економічні та політичні труднощі, питання створення власної системи військової освіти постійно було у центрі уваги керівництва країною.

З метою реформування військової освіти у 1992 р. у структурі Міністерства оборони України вперше створили управління військової освіти [4, с.53] (з 1994 р. – Головне управління військової освіти [4, с.76]). Вище військово-політичне керівництво країни поставило завдання розробити нормативно-правову та методичну бази, здійснити заходи з інтеграції військової освіти до загальної системи освіти України, розробити організаційно-штатну структуру ЗВВО [4, с.54].

За основу концепції розвитку військової освіти в Україні було взято американський підхід і досвід, за якими базою підготовки військових фахівців мали стати видові навчальні заклади (за родами військ). Пояснимо, що американська система вищої військової освіти включає військові училища (за американською кваліфікацією – академії), які відповідають п'ятьом окремим видам збройних сил. У США існує чотири училища/академії для підготовки офіцерів: військова академія (Вест-Пойнт) – для сухопутних військ; академія ВПС США – для повітряних військ; військово-морська академія – для морських сил та корпусу морської піхоти, а також академія берегової охорони [5]. Зазначені навчальні заклади є основними у системі підготовки офіцерського складу для армії та військово-морських сил у США.

Навчання в академії триває 4 роки, випускники отримують диплом бакалавра, середню військову освіту та початкове військове звання. Зазвичай, після закінчення академії офіцерів направляють у частини відповідних видів збройних сил для проходження військової служби. Проте, перед призначенням на посаду вони проходять курси зі спеціалізації, які тривають від 4 до 8 тижнів [5]. Крім того, у цивільних закладах вищої освіти (далі – ЗВО) діють курси Reserve Officers Training Corps¹ (далі – ROTC), які також організовано за видовим принципом.

Станом на 2012 р. міністерство оборони США співпрацювало з 600 ЗВО (приблизно 20% від усіх ЗВО країни) [6]. Вступаючи до ROTC, студент підписує контракт, відповідно до якого він зобов'язаний прослужити до 8 років у резерві або регулярних військових частинах. Після завершення контракту він може бути призваний на військову службу у будь-який час та відправлений до військової частини відповідно до набутої військової спеціальності, у тому числі у район проведення бойових дій [7].

До прикладу також зазначимо, що в іншій розвиненій країні, у Франції, в основу сучасної системи підготовки військовослужбовців для потреб збройних сил покладено ідею Шарля де Голля про те, що «армія має бути не такою, як ми звикли, а такою, як нам треба» [8]. Підготовка офіцерів тактичного рівня у Франції, як і в США, здійснюється за видовим принципом. Для французьких сухопутних військ військовослужбовців готують у спеціальній школі (м. Сен-Сір) та політехнічній школі у м. Париж, для військово-повітряних сил – у школі в м. Салон-де-Прованс, для військово-морських сил – у школах, розташованих

¹ У перекладі з англійської – корпус з підготовки офіцерів резерву.

у містах Тулон та Шербур [4, с.188-189]. У м. Ліон також функціонує школа військово-медичної служби [9].

Ще у 1993 р. для підготовки офіцерів оперативного-тактичного рівня військовим командуванням Франції було прийнято рішення про створення загальновійськового коледжу (академії) оборони. Навчальний заклад було створено за рахунок об'єднання трьох видових коледжів збройних сил та вищих штабних курсів жандармерії [8].

Повертаючись до перших років державної незалежності України, наголосимо, що за зразок для реформування її збройних сил було взято американську систему підготовки офіцерів. Згідно постанови Кабінету Міністрів України [10], наказу Міністра оборони України (генерал-полковник К. Морозов) у період з 1992 по 1996 рр. передбачалася поетапна реформа військової освіти України, зокрема, формування Академії Збройних сил України, трьох міжвидових та п'яти видових ЗВВО (на той час Збройні сили України склалися з чотирьох видів військ). Відповідно до зазначеної постанови у рамках створення національної системи військової освіти за відносно короткий період військово керівництво мало провести низку організаційних заходів, а саме:

- створити дев'ять навчальних закладів, де підготовку курсантів та слухачів планувалося розпочати з 1 вересня 1993 р.;
- створити два військові ліцеї та шість ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою на базі ЗВВО для якісної підготовки кандидатів до вступу у військові навчальні заклади (навчання мали розпочати з 1 вересня 1994 р.);
- здійснити передачу майна ЗВВО, які ліквідувалися, до інших державних структур України (Міністерство освіти, Міністерство внутрішніх справ, Національна Гвардія, Служба безпеки України) [11].

Проте, реформування системи військової освіти шляхом копіювання західних зразків без урахування економічних можливостей Української держави виявилось неможливим, оскільки у ході розпочатої перебудови було зруйновано матеріально-технічні та наукові бази більшості ЗВВО, скорочено та звільнено численний науково-педагогічний склад, що послабило систему військової освіти. Президент України, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України Л.Кучма на нараді у Міністерстві оборони України, яка відбулася у грудні 1994 р., оцінив військову реформу як дію, у результаті яких було «практично зруйновано систему військової освіти» [12, с.9].

У квітні 1994 р. Міністерство оборони України здійснило корегування діяльності системи військової освіти. Станом на 1995 р. Україна мала систему підготовки, яка істотно відрізнялася і від традиційної системи військової освіти колишнього СРСР, і від тих, що функціонували в інших країнах, зокрема, майже всі ЗВВО України були багатопрофільними та міжвидовими.

У грудні 1997 р. Кабінет Міністрів України затвердив Концепцію військової освіти в Україні та заходи щодо її реалізації. У ній було визначено, що «розвиток системи військової освіти в Україні, яка є складовою частиною державної системи освіти, - це один з пріоритетних напрямів у будівництві Збройних Сил та інших військових формувань України» [13]. Головна мета Концепції полягала у збереженні досягнень вищої військової освіти України, її науково-педагогічного потенціалу, забезпеченні якості підготовки військових фахівців відповідно до сучасних вимог і, водночас, зменшенні витрат на їхню підготовку. Висувалися завдання сформувати і забезпечити розвиток високих моральних якостей військовослужбовця – громадянина України.

В основу концепції було покладено такі основні положення:

- військова освіта має бути інтегрованою у державну систему освіти на засадах єдиної законодавчої та нормативно-правової бази. Вона покликана забезпечити підготовку, перепідготовку й підвищення кваліфікації кадрових військових фахівців і офіцерів запасу різних освітньо-кваліфікаційних рівнів для Збройних Сил та інших військових формувань України;
- навчально-виховний процес у ЗВВО слід здійснювати з урахуванням специфіки військової служби і спрямовувати на реалізацію змісту освіти відповідно до державних стандартів та їхніх складових – стандартів військово-професійної освіти. Основною

метою майбутніх військовослужбовців проголошувалося виховання відданості народу України, почуття гордості за його історичні завоювання у розбудові самостійної держави, формування високих морально-психологічних якостей громадянина-патріота, особистої відповідальності за оборону та безпеку України;

- невід’ємною складовою частиною навчально-виховного процесу в ЗВВО визначалася наукова діяльність, що мала забезпечувати відповідність змісту освіти сучасним досягненням науки, техніки та культури, «розвиток фундаментальних, пошукових і прикладних досліджень у пріоритетних напрямках науково-технічного прогресу, теорії та практики будівництва Збройних Сил та інших військових формувань України», сприяти підвищенню їх боєздатності, створенню принципово нових зразків озброєння та військової техніки;
- наголошувалося на необхідності створення належної навчально-матеріальної бази ЗВВО аби забезпечити тих, хто навчається, необхідним комплексом матеріальних і технічних засобів, будівель, споруд відповідно до навчальних планів та програм, сучасних технологій і методик навчання, а також для проведення наукових досліджень та підготовки науково-педагогічних кадрів [13].

Маємо підстави стверджувати, що станом на 1997 р. на нормативно-управлінському рівні було закладено основи функціонування й підготовки кваліфікованих фахівців для потреб Збройних сил та інших силових структур України.

У подальшому, спираючись на досягнуті результати, керівництво України запровадило планування розвитку Збройних Сил на кілька років уперед (від 4 до 9 років). Зазначений крок мав на меті збільшити ефективність та послідовність реформ. Так, у січні 1997 р. Президент України (Л.Кучма) згідно з поданням Міністра оборони України затвердив Державну Програму будівництва та розвитку Збройних Сил до 2005 р. У Програмі було визначено напрями розбудови Збройних Сил України відповідно до завдань, які вони виконують, складу, структури та чисельності; співвідношення видів, родів військ, побудови організаційно-штатної структури органів управління, з’єднань і частин. Відпрацьовано також принципово нові системи підготовки та комплектування Збройних Сил [14].

Водночас в умовах недофінансування згаданого комплексу заходів Програма не могла бути виконана в повному обсязі. У 2000 р. Указом Президента (Л.Кучма) було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2000 р. «Про хід виконання у 1997 – 2000 роках Державної програми будівництва та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 року» [15]. Відповідно до зазначеного рішення Міністерство оборони України повинно було:

- вжити до кінця 2000 року комплекс підготовчих заходів для забезпечення реалізації з 1 січня 2001 р. Державної програми;
- здійснити аналіз відповідності пріоритетів та напрямів міжнародного воєнного співробітництва Збройних Сил України цілям і завданням Державної програми, внести необхідні корективи;
- привести до 31 грудня 2000 року чисельність Збройних Сил України у відповідність до Постанови Верховної Ради України.
- З метою оптимізації структури та чисельності Збройних Сил України та відповідно до пропозицій Президента України у 1998 р. Постановою Верховної Ради України затвердили чисельність Збройних Сил, а саме:
- станом на 31 грудня 1998 р. – 320 тис. військовослужбовців і 100 тис. працівників;
- станом на 31 грудня 1999 р. – 310 тис. військовослужбовців і 90 тис. працівників [16].

Визначення чисельності Збройних Сил України та тенденцій їх скорочення дозволило скорегувати чисельність державного замовлення з підготовки особового складу у ЗВВО за відповідними військово-обліковими спеціальностями. На кінець 90-х років ХХ ст. в Україні діяло 15 ЗВВО і 30 кафедр військової підготовки.

Висновки. Таким чином, у 90-х роках ХХ ст. військову освіту, по-перше, було інтегровано з державною системою освіти; по-друге, розроблено її нову нормативно-правову та методичну бази. До концептуальних особливостей розбудови військової освіти зазначеного періоду відносимо

й започаткування міжвидової (різні види підрозділів силового блоку) підготовки фахівців з вищою військовою освітою. На кінець першого десятиліття незалежності України до системи вищої військової освіти входили: Академія Збройних Сил України, Українська військово-медична академія, Харківський військовий університет, 9 військових інститутів (Києві, Одесі, Харкові, Львові, Севастополі), 4 військових інститути при цивільних вищих навчальних закладах, 2 факультети та 30 кафедр військової підготовки. Система виконувала завдання підготовки військових фахівців для Збройних Сил України та інших військових формувань України.

Використані джерела

1. Загальна характеристика держави та державної влади // [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.subject.com.ua/textbook/pravo/pravo10/6.html>
2. Основні ознаки держави // [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/stati/tp/023.php>
3. Постанова Верховної ради України N 1431-XII від 24.08.1992 року «Про військові формування на Україні» // [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1431-12>;
4. Нещадим М. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003, – 852 с;
5. Стрелецкий А. Система подготовки офицерских кадров в США // [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://pentagonus.ru/publ/9-1-0-230>;
6. Микрюков В. Основы военной педагогики // [Електронний ресурс]. – режим доступу: <https://www.litmir.me/br/?b=616056&p=1>;
7. Матвеевко А. Система высшего военного образования в США // [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://artofwar.ru/k/kamenew_anatolij_iwanowich/sshasistemawoennogoobrazowanijanachalo21weka.shtml;
8. Система подготовки военнослужащих Франции // [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://xn--80ahc0abogis.com/psihologiya-pedagogika-voennaya/sistema-podgotovki-voennoslujaschih36247.html>.
9. Ecole de Santé des Armées // [Електронний ресурс]. – режим доступу: <https://www.esalyon.fr/>;
10. США: Как стать офицером // [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://archive.redstar.ru/index.php/advice/item/4136-ssha-kak-stat-ofitserom>;
11. Постанова Кабінету Міністрів України №490 від 19.08.1992 року «Про реформу системи військової освіти» // [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/490-92-%D0%BF>;
12. Голик М. Формування вищої військової освіти в Україні (1992 – 1998 рр.), автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук;
13. Постанова Кабінету Міністрів України №1410 від 15 грудня 1997 р. «Про створення єдиної системи військової освіти» // [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF>
14. Турченко Ю. Збройні Сили України: нелінійна еволюція конституційного органу // [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBNUJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/PoMe_2010_4_17.pdf;
15. Указ Президента України №1237/2000 від 15 листопада 2000 року // [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1237/2000>;
16. Постанова Верховної Ради України №327-XIV від 22.12.1998 року «Про чисельність Збройних Сил України» // [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/327-14>.

References

1. Zagal'na charakteristika derzhavi ta derzhavnoi vladi // [Elektronnij resurs]. – rezhim dostupu: <http://www.subject.com.ua/textbook/pravo/pravo10/6.html>
2. Osnovni oznaki derzhavi // [Elektronnij resurs]. – rezhim dostupu: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/stati/tp/023.php>
3. Postanova Verhovnoi radi Ukraini N 1431-XII vid 24.08.1992 roku «Pro vijs'kovi formuvannja na Ukraini» // [Elektronnij resurs]. – rezhim dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1431-12>;
4. Neshhadim M. Vijs'kova osvita Ukraini: istorija, teorija, metodologija, praktika: Monografija. – K.: Vidavniczo-poligrafichnij centr «Kiivs'kij universitet», 2003, – 852 s;
5. Streleckij A. Sistema podgotovki oficerskih kadrov v SShA // [Elektronnij resurs]. – rezhim dostupu: <http://pentagonus.ru/publ/9-1-0-230>;
6. Mikrjukov V. Osnovy voennoj pedagogiki // [Elektronnij resurs]. – rezhim dostupu: <https://www.litmir.me/br/?b=616056&p=1>;

7. Matveenko A. Sistema vysshego voennogo obrazovaniya v SShA // [Elektronnij resurs]. – rezhim dostupu: http://artofwar.ru/k/kamenew_anatolij_iwanowich/sshasistemawoennogoobrazowanijanachalo21weka.shtml;
8. Sistema podgotovki voennosluzhashhh Francii // [Elektronnij resurs]. – rezhim dostupu: <http://xn--80ahc0abogjs.com/psihologiya-pedagogika-voennaya/sistema-podgotovki-voennoslujashchih36247.html>.
9. Ecole de Santé des Armées // [Elektronnij resurs]. – rezhim dostupu: <https://www.esalyon.fr/>;
10. SShA: Kak stat' oficerom // [Elektronnij resurs]. – rezhim dostupu: <http://archive.redstar.ru/index.php/advice/item/4136-ssha-kak-stat-ofitserom>;
11. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïni #490 vid 19.08.1992 roku «Pro reformu sistemi vijs'kovoï osviti» // [Elektronnij resurs]. – rezhim dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/490-92-%D0%BF>;
12. Golik M. Formuvannya vishhoï vijs'kovoï osviti v Ukraïni (1992 – 1998 rr.), avtoreferat disertacii na zdobuttja naukovogo stupenja kandidata istorichnih nauk;
13. Postanova Kabinet Ministriv Ukraïni #1410 vid 15 grudnja 1997 r. «Pro stvorennya edinoï sistemi vijs'kovoï osviti» // [Elektronnij resurs]. – rezhim dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF>;
14. Turchenko Ju. Zbrojni Sili Ukraïni: nelinejna evolucija konstitucijnogo organu // [Elektronnij resurs]. – rezhim dostupu: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBNUJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/PoMe_2010_4_17.pdf;
15. Ukaz Prezidenta Ukraïni #1237/2000 vid 15 listopada 2000 roku // [Elektronnij resurs]. – rezhim dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1237/2000>;
16. Postanova Verhovnoï radi Ukraïni #327-XIV vid 22.12.1998 roku «Pro chisel'nist' Zbrojnih Sil Ukraïni» // [Elektronnij resurs]. – rezhim dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/327-14>.

Шайдюк С. В., аспірант Інститута педагогіки Національної академії педагогічних наук України, г. Київ

ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ ПОСТРОЕНИЕ ВЫСШЕГО ВОЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ В 90-Х ГОДАХ

В статье освещена история становления и развития высшего военного образования в Украине в 90-х годах XX в. Проанализированы основные нормативно-правовые акты (законы, приказы, постановления), принятые в указанный период. Сосредоточено внимание на положительных и отрицательных особенностях реформирования, проявившихся в развитии национальной системы подготовки офицерского состава для потребностей Вооруженных сил Украины и ее других военных формирований.

Ключевые слова: Вооруженные силы Украины; реформа военного образования; высшие военные учебные заведения; управление военного образования Министерства обороны Украины.

Shaidiuk S., Postgraduate Student of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv

LEGISLATIVE CONSTRUCTION OF HIGHER MILITARY EDUCATION OF UKRAINE IN THE 1990s

Article outlines the history of the formation and development of higher military education of Ukraine in the 1990s. The main normative legal acts (laws, orders, regulations), which were adopted during this period, are analyzed. Attention is focused on the main tendencies, which determined the development of the national officer training system for the needs of the Armed Forces of Ukraine and other military formations.

Thus, in the 1990s, military education, firstly, was integrated with public education system; secondly, its new regulatory and methodological bases were developed. The conceptual features of the development of military education of this period include the establishment of interspecific (various types of units of the power bloc) training of specialists with higher military education. At the end of the first decade of independence, the higher military education system included: the Academy of the Armed Forces of Ukraine, the Ukrainian Military Medical Academy, the Kharkiv Military University, 9 military institutes, 4 military institutes in civilian higher educational institutions, 2 faculties and 30 military training departments. The system fulfilled tasks with the training of military specialists for the Armed Forces of Ukraine and other military formations of Ukraine.

Key words: the Armed Forces of Ukraine; reform of military education; higher military education institutions; military education administration of the Ministry of Defense of Ukraine.